

Jarosław Rutkowski*

Uniwersytet Gdański

Architektura ośrodka pomocy społecznej w perspektywie kryzysów współczesnego świata

KEYWORDS

crises, social welfare center, architecture, thinking, tender actions, organizational learning

ABSTRACT

Jarosław Rutkowski, *Architektura ośrodka pomocy społecznej w perspektywie kryzysów współczesnego świata* [Architecture of a social welfare center in the perspective of crises of the contemporary world]. *Kultura – Społeczeństwo – Edukacja* nr 2(24) 2023, Poznań 2023, pp. 299–320, Adam Mickiewicz University Press. ISSN (Online) 2719-2717, ISSN (Print) 2300-0422. <https://doi.org/10.14746/kse.2023.24.2.17>

The article indicates that building an active social welfare center is a challenge in the face of the crises of the modern world. Therefore, building learners and conceptual social welfare centers is crucial for solving complex social problems of the modern world. In view of the panorama of burning crises outlined in the article, the need for subjective care for residents, especially those using the support of a social welfare center, was pointed out. It was emphasized that every citizen, regardless of their living condition, must be treated with appreciation. His participation and contribution to the reconstruction of our local and global world are important. Therefore, designing an open social welfare center that is dynamic to the challenges of the modern world requires a conceptual system defining the given architecture. It is determined by the interrelated components of organizational processes – ideological, programming, communication. Within the considered architecture, the network of relations binding the physical environment of the social welfare center is significant with human actions and experiences. This “between” as a combination of “in” and “among” expresses the spatial

---

* ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2270-1815>.

and temporal location of the actions taken. This perceived inter-space shapes shared experiences of caring for others. Then, within the imagination of the dialogue and the element of thinking, it is possible to design activities for the renewal of the modern world in a multidisciplinary and cross-sectoral way and to co-create optimal solutions to rebuild the life condition of people. This is reflected in tender actions embedded locally but intertwined globally. Building tender actions can be treated in the category of resistance, an active response to the life of residents in conditions of a specific order and formatted institutional practices. As a result, the recognized need to build and renew the world becomes a vitally important orientation for action. The aim of the article is a theoretical reflection on the architecture of a social welfare center in the perspective of crises of the contemporary world.

Wstęp

Nasz wspólny świat płonie na skutek chorowitej demokracji (Bocheński, 2018), zniszczeń klimatycznych (Bińczyk, 2018), konfliktów zbrojnych (Szerszeń, 2021). Zatem potrzeba nie tylko gaszenia go, ale przebudowy na drodze odwagi myślenia i działania z troską o okaleczony świat. Ten świat ludzi poranionych ignorancją polityczną, wojną, wymuszoną migracją, zniszczeniami klimatycznymi, żyjących w lęku na marginesie spraw lokalnych nas codziennie dotyczy.

Jednak nie wystarczy, aby sprawy okaleczonego świata nas tylko dotyczyły. Trudno pozostawać jedynie oddalonym świadkiem zdarzeń, pasywnie, zachowawczo skrytym i milczącym obserwatorem. Potrzeba uważnego otwarcia na sprawy współczesnego świata i orientacji aktywnej na wyzwania z tym związane w wymiarze jednostkowym, wspólnotowym i instytucjonalnym. Kiedy świat płonie i daje temu wyraz każdego dnia, jest ważne, aby sprawy świata nas nie tyle dotyczyły, ale nas dotykały. Wymaga to podjęcia złożonych kwestii problemowych i odpowiedzi na pytania, wyzwania z tym związane. Szczególnie że samorząd gminny i jego agendy instytucjonalne odpowiadają różnie na potrzeby i niedostatki ludzi żyjących w warunkach ograniczonego dostępu lub braku dostępu do komunalnej oferty mieszkaniowej, usług ochrony zdrowia, wsparcia psychologiczno-pedagogicznego, oferty edukacyjnej, kulturalnej, przyjaznych i dostępnych przestrzeni publicznych. Takie uwarunkowania ograniczeń lub braków określają kondycję egzystencjalną człowieka w horyzoncie umniejszenia. Umniejszenie można postrzegać jako ograniczone możliwości życia, ograniczone możliwości działania w ra-

mach przyjętych praktyk instytucji publicznych, danego układu urbanistycznego, publicznej komunikacji transportowej, uprzedzeń, stereotypów. W tym miejscu warto wskazać, że sprzyjające warunki dla umniejszenia zapewnia brak różnorodnych praktyk partycypacyjnych w gminie, brak powszechności dialogu obywatelskiego, ignorancja polityczna, brak odwagi myślenia i brak wrażliwości społecznej na potrzeby mieszkańców nieuprzywilejowanych, w tym osób wymagających wsparcia ośrodka pomocy społecznej.

Osoby korzystające ze wsparcia ośrodka pomocy społecznej są postrzegane często jako pasywni biorcy instytucjonalnych usług wsparcia socjalnego, psychologicznego, terapeutycznego lub jako nieznacząca reszta, pomijana, marginalizowana społecznie. Jednocześnie, kiedy w tej gminnej jednostce organizacyjnej dominuje jednowymiarowe postrzeganie osób w potrzebie jako jedynie odbiorców oferowanej pomocy, wówczas można także dostrzec umniejszoną kondycję człowieka. Zarazem brakuje często w działaniach ośrodka pomocy refleksji, konceptualnych odniesień do polityk publicznych, a także do efektów kryzysu klimatycznego i demokratycznego doświadczanych w gminie. Zatem wobec kryzysów współczesnego świata istnieje potrzeba przebudowy tych instytucji pomocy społecznych, które wciąż dominują, choć już im się nie wierzy (Bauman i in., 2017, s. 43). Ten brak zaufania społecznego wobec ośrodków pomocy społecznej kształtuje się na skutek utrwalonych, nieskutecznych, nieczułych praktyk instytucjonalnych.

W tym zakresie często wskazuje się na ignorancję instytucjonalną, brak należytego rozpoznania problemów ludzi, brak optymalnej oferty wsparcia ośrodków pomocy społecznej (NIK, 2015a, 2015b, 2019a, 2019b, 2020). Jednocześnie te gminne jednostki organizacyjne pomocy społecznej uznaje się nadal za podmioty publiczne o pomocowym profilu, działające w zakresie spraw ważnych dla mieszkańców wspólnot lokalnych. „Tymczasem pomoc społeczna to delikatna materia, gdyż jest bezpośrednio związana z ludzkimi problemami, a te zaś wymagają długotrwałej, zaplanowanej i konsekwentnej pracy” (Brenk i in., 2018, s. 166). Zarazem w wielu gminach organizacja pracy ośrodków pomocy społecznej nie jest traktowana z powagą. Brakuje adekwatnej do współczesnych wyzwań architektury ośrodków pomocy społecznej. Należy zatem zapytać: jaka architektura ośrodka pomocy społecznej będzie służyć mieszkańcom gminy w obliczu kryzysów współczesnego świata? jak budować ośrodek pomocy społecznej?

Celem artykułu jest refleksja teoretyczna na temat architektury ośrodka pomocy społecznej w perspektywie kryzysów współczesnego świata. Jednocześnie proponowany tekst jest zaproszeniem do współmyślenia o organizacji ośrodka pomocy społecznej wobec kryzysów współczesności, a także poszukiwaniem miejsca i formy sprawczego działania człowieka.

Współczesne kryzysy

Złożone problemy i zagrożenia, z jakimi zmagamy się codziennie w XXI wieku, wyznaczone są przez planetarny kryzys środowiskowy. Odpowiedzialny za ten stan rzeczy jest człowiek z jego pychą eksploatacji zasobów naturalnych, hiperkonsumpcji i rozwoju gospodarczego. Stąd świat XXI wieku jest światem epoki antropocenu. Antropocen to termin zaproponowany w 2000 roku przez Eugene'a F. Stoermera i Paula J. Crutzena. Jest to ujęcie epoki geologicznej, która charakteryzuje się znacznym wpływem człowieka na ekosystem i geologiczny system planety Ziemia. Oblicza planetarnego kryzysu środowiskowego są widoczne na świecie i dotyczą każdego z nas. Codziennosc współczesną wypełniają katastroficzne doniesienia medialne o trzęsieniach ziemi, huraganach, powodziach, gwałtownych burzach, pożarach występujących w różnych częściach świata. Kryzys klimatyczny ma charakter planetarny, stan alarmowy wykazują raporty badawcze naukowców¹. To wymaga pilnego namysłu i działań zaradczych. Szczególnie że polskie gminy są także dotknięte skutkami destrukcyjnych zmian klimatycznych, w tym smogu, miejskich wysp ciepła, błyskawicznych powodzi (Kardaś, 2021, s. 45–57).

Można wskazać, że wraz z dezorientacją towarzyszącą turbulentnym zmianom planetarnym, zniszczeniom dotychczasowych warunków życia na Ziemi, wielu ludziom towarzyszy marazm oraz brak krytycznego myślenia i zaangażowanego działania. Podstawowe przyczyny kryzysu klimatycznego wskazuje Clive Hamilton (2017). Z nimi wiążą się się: „potęga korporacji i lobby paliwowego, wiara w czysto techniczne drogi na skróty, które rozwiążą problemy, fetysz wzrostu ekonomicznego, krótkowzroczność wpisana w obecne struktury polityczne i specyficzna wsobność konsumeryzmu, która polega na wyłączeniu refleksji na temat nieuniknionych konsekwencji nieograniczonej produkcji i konsumpcji na planecie o skończonych zasobach” (Bińczyk, 2018, s. 161).

Wobec powyższego pilnie potrzeba odpowiedzialności, studiowania oraz odnowy współczesnego świata, tak silnie dotkniętego pandemią COVID-19. „W pierwszej połowie 2020 roku świat pogrążył się w potrójnym kryzysie. Pandemia, zapaść gospodarcza i destabilizacja klimatu nałożyły się na siebie, jaskrawo ukazując bezwzględność neoliberalnej wersji kapitalizmu” (Wielgosz, 2021, s. 5). Jednocześnie „ten wirus sprawił, że w bardziej bezlitosnym niż kiedykol-

---

¹ Raporty działającego przy ONZ Międzyrządowego Zespołu ds. Zmiany Klimatu (*Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC*) są podsumowaniem najnowszych wyników badań naukowców z całego świata o klimacie Ziemi oraz prezentacją możliwych kierunków postępowania. <https://www.ipcc.ch/>

wiek świetle zobaczyliśmy pogłębiającą się i nieuzasadnioną przepaść między regionami, krajami, klasami i warstwami świata, który stając się wewnętrznie coraz mocniej powiązany, jest jednocześnie coraz bardziej podzielony, niszczonej przez własny wykładniczy wzrost” (Nancy, 2021, s. 6).

Należy podkreślić, że w tym osobliwym czasie pandemicznym jaskrawo ukazały swoje oblicze źle zorganizowane, niedofinansowane systemy ochrony zdrowia, oświaty i pomocy społecznej (Žižek, 2020, s. 107). Wcześniejszy brak pogłębionej refleksji nad organizacją i ewaluacją działań instytucji publicznych ukazał swoje konsekwencje. To pandemia unaoczniała i zweryfikowała słabości tych obszarów sfery publicznej, które powinny być w centrum uwagi osób zarządzających odpowiednio na szczeblu rządowym i gminnym. Tym samym brak należytego zaangażowania decydentów politycznych jeszcze przed okresem pandemii w zorganizowanie dobrej jakości usług publicznych, infrastruktury służącej życiu mieszkańców wskazuje na kryzys troski o mieszkańców i wspólnotę lokalną.

Wobec dotychczasowych rozważań w odniesieniu do nawarstwiających się kryzysów warto podkreślić, że politycy poczuli się ślepi, bo nie zauważyli, że pandemia nadchodzi, i nie zrozumieli, co się wokół dzieje (Krastew, 2020, s. 80). Dodatkowo „ponosimy obecnie konsekwencje głębokiej i beznadziejnej destabilizacji Bliskiego Wschodu, która jest efektem chybionych, naiwnych, krótkowzrocznych oraz jałowych działań politycznych i interwencji militarnych podejmowanych przez siły Zachodu” (Bauman, 2016, s. 9–10). W tym kontekście należy zauważyć, że „na przestrzeni ostatnich kilku lat doświadczyliśmy gwałtownego skoku liczby uchodźców wśród wszystkich migrantów pukających do drzwi Europy. Skok ten został spowodowany coraz większą liczbą «upadających» lub już upadłych państw oraz powiększających się bezpieczeństwa terytoriów, na których mają miejsce niekończące się wojny plemienne, masowe mordy oraz nieustający bandytyzm” (Bauman, 2016, s. 11–12). Jednocześnie kryzys migracyjny, który dotknął Europę, wyrażają utopione, zaduszone dzieci i ofiary dorosłe próbujące przeprawić się łodziami, łądem do bezpiecznej ziemi, a także świadectwa ludzi, którzy dotarli do Europy.

Wobec palących, kryzysowych spraw współczesnego świata, zamiast instrumentalnej gry politycznej przedstawicieli stronnictw politycznych, samorządów lokalnych, „zamiast odwracać się od rzeczywistych wyzwań naszych czasów, musimy szukać okazji do bliskiego kontaktu, co może zaowocować fuzją punktów widzenia” (Bauman, 2016, s. 25–26). Nie można dalej pozostawać w nie-widzeniu, biernie tkwić na uboczu, kiedy świat płonie. Wyzwania społeczne w tym zakresie są znaczące szczególnie na poziomie lokalnym. Należy wskazać, że to gmina odpowiada za sprawy pomocy społecznej jako zadanie własne (Ustawa, 1990, art. 7

ust. 1 pkt 6). Przedmiotowe działania w zakresie zadań pomocy społecznej są realizowane w gminach przez ośrodki pomocy społecznej lub centra usług społecznych (Ustawa, 2004, art. 110 ust. 1).

W większości gmin to ośrodek pomocy społecznej wykonuje zadania pomocy społecznej. Niestety ta jednostka organizacyjna pomocy społecznej jest często traktowana instrumentalnie przez wójta, burmistrza lub prezydenta. Rzeczywiste zainteresowanie polityków lokalnych koncentruje się na celach wizerunkowych i finansowych gminy. Duży wpływ na taką logikę działania ma bieżące zabieganie o uznanie wyborców oraz przyznanie środków finansowych z różnych programów Unii Europejskiej i wpisanie się w unijne priorytety, procedury. Wówczas racjonalność użyteczna służy pozyskaniu poparcia społecznego i postrzeganiu instytucji pomocowej przez władarzy lokalnych jako kompatybilnej, czyli zdolnej „wpisać się w unijne priorytety oraz oczekiwane przez grantodawców sposoby działania, a na etapie realizacji projektu przestrzegać zalecanych procedur, aby nie stracić mozolnie wypracowanego dofinansowania” (Granosik, 2016, s. 50).

To wyraz działania instrumentalnego, gdzie „cel jest zawsze sformułowany i rozumiany w kategoriach technicznych lub strategicznych jako określony stan rzeczy, który należy osiągnąć” (Kwaśnica, 2007, s. 52). „Świat w tym wymiarze przedstawia się jako zespół środków ułatwiających działanie i zespół barier utrudniających realizację użytecznych celów” (Kwaśnica, 2007, s. 86). Stąd „ludzie ujmowani i oceniani są z punktu widzenia roli, jaką mogą odegrać w realizacji zamierzonych celów. Drugi człowiek nie przedstawia się tu jako autonomiczny podmiot, którego zrozumienie wymagałoby poznania, liczenia się z jego indywidualną koncepcją doświadczania świata. Ujmowany jest on jako przedmiot, który może okazać się czynnikiem sprzyjającym realizacji zamierzonych celów, czynnikiem utrudniającym ich osiągnięcie, bądź może on nie mieć znaczenia z punktu widzenia podjętego działania” (Kwaśnica, 2007, s. 86). W ramach racjonalności technokratycznej, gdzie decydująca jest relacja celu i środka, człowiek pracujący w ośrodku pomocy społecznej zostaje uprzedmiotowiony.

W rezultacie ma to negatywny wpływ na organizację pracy ośrodka pomocy społecznej, co znajduje wyraz w codziennym funkcjonowaniu tej pomocowej instytucji publicznej, w tym niedostateczne rozpoznanie i niewykazywanie rzeczywistych potrzeb społecznych w gminach, nieplanowanie budżetu na podstawie faktycznych potrzeb, zatrudnianie niedostatecznej liczby pracowników socjalnych w stosunku do realnych potrzeb i nałożonych zadań, zbyt niskie wynagrodzenia, niekonkurencyjne na rynku pracy, wyposażenie i warunki pracy nieadekwatne do wykonywanych zadań, zagrożeń pracy w biurze i w terenie, brak wsparcia i potrzebnych szkoleń (NIK, 2019b).

Architektura ośrodka pomocy społecznej

Wobec powyższych rozważań opracowanie architektury ośrodka pomocy społecznej służącej mieszkańcom gminy i podjęcie palących spraw naszego świata to złożone wyzwanie. Architektura ta służy „artykulacji naszego doświadczenia bycia w świecie oraz wzmacniania poczucia rzeczywistości i podmiotowości” (Pallasmaa, 2022, s. 16). Dlatego budowanie instytucji czulej i zdolnej dostrzegać kryzysy współczesności oraz proponować rozwiązania rozpoznanych problemów wymaga opracowania architektury.

W kluczowej regulacji prawnej zapisano (Ustawa, 2004), że ośrodek pomocy społecznej to jednostka organizacyjna pomocy społecznej, warto więc poddać projektowej refleksji ową organizację działań. W rozważanym zakresie przedmiotowa organizacja jest konceptualizowana przez kategorię architektury. Architektura jest tutaj rozumiana jako określony układ koncepcyjny budowania ośrodka pomocy społecznej, zawierający powiązane ze sobą komponenty procesów organizacyjnych: (a) ideowe – stanowiące zespoły odniesień znaczeniowych, skoncentrowane wokół podzielanych wartości i norm oraz kształtujące sens działania; (b) programowe – ujęte w regulacjach wewnętrznych (statut, regulaminy, zarządzenia, instrukcje) oraz w dokumentach programowych, kierunkowo określających orientacje działań (strategie, programy tematyczne, operacyjne, programy współpracy środowiskowej); (c) komunikacyjne – stanowiące splot dostępnych i sprzężonych ze sobą sieci powiązań ludzkich, informacyjnych i infrastrukturalnych, ujętych w ramach ukształtowanych podsystemów organizacyjnych (kadrowego, ekonomicznego, badawczo-rozwojowego, zarządczego) oraz służące organizacji pracy i realizacji zadań.

Odbudowa zdolności postrzegania, słyszenia problemów i widzenia złożonych spraw mieszkańców gminy wymaga prób wypracowania architektury ośrodka pomocy społecznej. Warto zauważyć, że współcześnie „w społeczeństwach, które nieustannie mnożą środki podziału i dyskryminacji, potrzeba powrotu do postaci, dla których nieszczęścia ludzi i cierpienia nigdy nie były *niemymi resztkami*. Zawsze łączyły się z postulatem uznania, zwłaszcza tam, gdzie doświadczenie bycia nieznanym, poniżonym, wyalienowanym i ciemnionym stanowiło normę” (Mbembe, 2018, s. 102). To ważne, aby ludzie nieuprzywilejowani, pozostający na marginesie spraw naszego świata mogli wyjść z cienia instytucji pomocowych, stanąć się widzialnymi i sprawczymi podmiotami doświadczającymi aktywności w świecie. Kiedy mieszkańcy gminnej wspólnoty lokalnej zostaną już dopuszczeni do deliberacji, wówczas jako ta pomijana reszta mogą z powodzeniem rozświetlić mroki utartych praktyk (Sławek, 2018, s. 208).

Rozpoznać i zrozumieć palące kryzysy naszego świata oraz przedsięwziąć działania zaradcze to ważne zadania dla ośrodków pomocy społecznej w zakresie widzenia, słyszenia i proaktywnego odnoszenia się do spraw współczesnych. Dlatego budowanie uczących się i konceptualnych jednostek organizacyjnych gminy jest kluczowe dla rozwiązywania złożonych problemów naszego świata. Tim Ingold wyjaśnia, że „w świecie otwartym nie ma granic, nie ma «wnętrz» i «zewnątrz», jest tylko ruch – do wnętrza i na zewnątrz. Otwarty świat, w którym mieszkają ludzie, nie jest dla nich z góry przygotowany, lecz nieustannie powstaje wokół nich. To świat procesów twórczych i transformacyjnych. I jeśli te procesy są istotą postrzegania, to są one także istotą tego, co jest postrzegane” (Ingold, 2018, s. 79). Wówczas rozpoznane potrzeby odnawiania jakości życia mieszkańców gminy czy świata stają się żywotnie ważną orientacją działania transformacyjnego.

Warto podkreślić, że „miasta globalne na całym świecie, od Kairu po Stambuł, od Nowego Jorku po Madryt stały się w ostatnich dwóch dekadach miejscami protestów, których uczestnicy domagają się tego, co David Harvey nazywał *prawem do miasta*. To właśnie tu młoda, miejska, połączona przez sieć większość podważa dominujące formy reprezentacji, wykorzystując hasło *Oni nas nie reprezentują*” (Mirzoeff, 2016, s. 264). Można to zresztą odnieść także do polskich gmin, niemających jedynie statusu miasta. W tym miejscu można zapytać: czy odbiorcy wsparcia ośrodka pomocy społecznej są postrzegani, traktowani jako obywatele gminy?

Niestety w ramach współczesnego porządku demokratycznego dostrzegana jest „kolizja między formalną powszechnością praw demokratycznych a mniej powszechną zdolnością ich dysponentów do skutecznego korzystania z owych praw” (Bauman, 2012, s. 20). To ważne rozpoznanie dla budowania ośrodka pomocy społecznej zorientowanego na rozumienie problemów gminnych i wyzwania współczesnego świata.

Chantal Delsol wskazuje, że „klasyczna demokracja zawiodła w zakresie uczestnictwa, albo przedstawicielstwo nie wystarcza, by prawdziwie uczestniczyć, albo system przedstawicielski się popsuł. Jednak całkiem naturalnie wysyp nieformalnych grup dyskusyjnych odsuwa na bok, bezwiednie, obywateli zmarginalizowanych lub niezintegrowanych, co wywołuje pytanie co do realnego uczestnictwa” (Delsol, 2020, s. 246). W warunkach potrzeby widzenia problemów z demokracją to architektura ośrodka instytucji pomocowej obejmuje w komponencie ideowym właśnie sprawę demokracji². Zajęcie się demokracją to zajęcie się rozwiązywaniem

---

² Traktowanej jako rzecz publiczna (*res publica*), tj. rzecz naszej troski, która nas łączy i zajmuje w sferze publicznej. W poczuciu odpowiedzialności za dobro wspólne (nasz świat) rozwój praktyk demokratycznych może zadecydować o przyszłym kształcie demokratycznej sfery publicznej i kon-

problemów społecznych z powagą i odpowiedzialnością³. Postrzeganie mieszkańców gminy jako obywateli sprawczych może z powodzeniem skłonić ośrodek pomocy społecznej do nakreślenia wartości demokratycznych jako ideowego komponentu *in actum*. To kształtuje zasadniczy układ odniesień dla tej instytucji pomocowej. To założenie równości na wstępie działania, traktowanie jej jako danej „w celu zmaksymalizowania wszelkiej możliwej wolności i równości” (Ranciére, 2008, s. 92). Wówczas ośrodek pomocy społecznej, sprzeciwiając się dominacji racjonalności instrumentalnej, dyktatowi gminnych praktyk instytucjonalnych, animuje przestrzenie dialogu i polemicznej wspólnoty współmyślenia. Różnice nadają temu doświadczeniu inne znaczenia i służą odradzaniu się sprawczych mieszkańców i form ich działania. To orientacja działania instytucji pomocowej na rzecz nieustannego urzeczywistniania równości (Ranciére, 2008, s. 140–141). W takim ujęciu odradzanie się sprawczości społecznej mieszkańców, rozwój dyskursu publicznego w gminie, aktywne zaangażowanie w problemy i wyzwania lokalne splecione globalnie służą odnowie lokalnych praktyk demokratycznych. To uznanie, że człowiek w ustroju demokratycznym posiada kompetencje mówienia samodzielnie, bez zastępowania go i redukcji w obszarze widzialności i słyszalności w przestrzeni publicznej. Znaczące w takim ujęciu jest postrzeganie przez ośrodek pomocy społecznej potrzeb mieszkańców w nabywaniu doświadczeń demokratycznych. To wyraz uznania człowieka.

Podjęcie kwestii uznania z powagą przez ośrodki pomocy społecznej na drodze myślenia i projektowania uwspólnionych doświadczeń może służyć odnowie demokracji. To znaczący zwrot w stronę uznania człowieka, pozwalający dać odpór⁴ deficytowi praktyk demokratycznych w gminie. Według Axela Honnetha „uznanie stanowi idealną relację interpersonalną opartą na wzajemności pomiędzy podmiotami, w której każdy z nich traktuje innego jako równego sobie i jednocześnie odrębnego. Stajemy się indywidualnymi podmiotami tylko wówczas, gdy uznajemy suwerenność innego podmiotu i sami jesteśmy uznani przez innych” (Hon-

---

dykcji życiowej mieszkańców wspólnoty lokalnej, w tym osób wymagających wsparcia ośrodków pomocy społecznej w gminach.

³ „Odpowiedzialność jest odpowiedzialnością, która pojawia się zawsze w konkretnym kulturowym polu działania. Odpowiedzialność wymaga reakcji i odpowiadania. Jest w to pojęcie wpisane działanie, konkretny akt, zajęcie stanowiska. Odpowiedzialność ma zatem charakter komunikacyjny i dialogiczny” (Bogunia-Borowska, 2021, s. 48).

⁴ To aktywne radzenie sobie z określoną rzeczywistością. Joanna Rutkowiak wyjaśnia, że „to radzenie sobie nigdy nie jest ostateczne, zawsze wywołuje nowe problemy, ma nieoczekiwane aspekty, ale zarazem stanowi ruch i krok ku takiemu zmienianiu rzeczywistości, jaka w danym czasie i miejscu wydaje się ludziom właściwa, czyli zgodna z ich potrzebami. Krok ów stanowi przejście od stanu odczuwania dyssatisfakcji i demonstrowania niezadowolenia z niepożądanego stanu rzeczy do działania faktycznie zmieniającego ów stan rzeczy” (Rutkowiak, 2012a, s. 214–215).

neth, 2012, s. 25). Takie odczytanie uznania przez ośrodki pomocy społecznej uwalnia myślenie od sformatowanych praktyk instytucjonalnych oraz dyrektywności⁵ względem środowiska wewnętrznego (kadry pracowników) i zewnętrznego instytucji pomocowej (mieszkańców gminy). Tym samym projektowanie prężnego, otwartego na wyzwania współczesnego świata ośrodka pomocy społecznej wymaga komponentu uznania wzmacniającego fundamenty konstrukcyjne budowy ośrodka pomocy społecznej i stabilizującego ideowy fundament konstrukcyjny architektury instytucji pomocy społecznej.

Wobec palących kryzysów współczesności, wyzwań z tym związanych, potrzeba ideowej architektury, zasilanej orientacją demokratyczną i orientacją uznania. W ramach tej architektury idzie o „uchwycenie procesu nakładania się na siebie dwóch perspektyw – uniwersalno-obiektywnej oraz sytuacyjno-subiektywnej wyznaczających przestrzeń ludzkiej aktywności. Środowisku fizycznemu [ośrodka pomocy społecznej, przyp. J.R.] przywraca się tu wymiar egzystencjalny zbudowany z relacji wiążących środowisko z ludzkimi działaniami i doświadczeniami” (Rewers, 2005, s. 167). Jednym z podstawowych założeń takiej architektury jest przekonanie, że konstytutywną cechą miejsca jest „bycie między”. To „pomiędzy” jako połączenie „w” i „pośród” wyraża lokalizację jakiejś czynności przestrzennie lub czasowo, a także odnosi się do miejsca i czasu postrzeganego „ani wyłącznie od wewnątrz, ani z zewnątrz” (Rewers, 2005, s. 168–169). Warto dodać, że owa między-przestrzeń ma cechy relacji – otwarcia na nowe zdarzenia, połączenia i elementy niewypełnione (Rewers, 2005, s. 169). „Tę między-przestrzeń Bernard Tschumi nazwał *the in-between* (Tschumi, 1994) – miejsce nieoczekiwanego, w którym mogły zaistnieć niezaprogramowane zdarzenia, miejsce pozostałości, przerw, marginesów” (Rewers, 2005, s. 173).

Zatem proponowana architektura projektuje między-przestrzeń, gdzie ważne jest *bycie-w* oraz *bycie-między*, gdzie ważne jest otwarcie na przestrzeń, która ma charakter fizyczny i zarazem mentalny (Rewers, 2005, s. 177). Wobec takiego ujęcia należy podkreślić, że działania architektoniczne, konstrukcyjne ośrodka pomocy społecznej wymagają odwagi myślenia w kontekście wyzwań współczesnego świata. To znaczący zakres architektury, kształtujący komponent programowy instytucji pomocowej. Wypracowanie regulacji wewnętrznych (statutu, regulaminów, zarządzeń, instrukcji, porozumień, kodeksów i in.) oraz dokumentów programowych, kierunkowo określających orientacje działań zawarte w strategii,

---

⁵ Termin *dyrektywność* oznacza według Ewy Marynowicz-Hetki postępowanie, którego cechą jest dawanie wytycznych, wskazówek bezpośrednio ukierunkowujących aktywność i wymagających ich wykonania (Marynowicz-Hetka, 2019, s. 138).

programach operacyjnych, programach współpracy środowiskowej, a także prototypów rozwiązań wymaga krytycznego i twórczego myślenia. Wówczas w ramach refleksyjnego oglądu spraw można z powodzeniem podjąć się odnowy działań w wymiarze indywidualnym, grupowym, środowiskowym.

Warto wskazać za Piotrem Zamojskim uwarunkowania dla myślenia: „żeby myśleć, musimy być ugodzeni wezwaniem tego, co jest do-rozważenia. Wezwanie to do nas przemawia tylko o tyle, o ile nas ono obchodzi, o ile nas interesuje” (Zamojski, 2020, s. 70). Badacz wyjaśnia za Heideggerem, że „[i]nter-esse znaczy: być pochłoniętym sprawami, stanąć w środku sprawy i wytrwać przy niej” (Zamojski, 2020, s. 70). Kiedy ośrodek pomocy społecznej dostrzega wyzwania i zajmują go palące kryzysy współczesnego świata, kiedy zajmują go kryzysowe sprawy współczesności ujęte lokalnie i globalnie, wówczas jest on wezwany do myślenia. Rozpoznanie z powagą palących problemów współczesności jako kwestii zajmujących wyznacza je jako kwestie pierwsze dla instytucji pomocowej. Te rzeczy, które pobudzają myślenie tej instytucji, nie dają spokoju, stają się jej żywiołem refleksyjnym i konceptualnym. Wówczas myślenie ujawnia się, dzieje się, jest ruchem myśli (Zamojski, 2020, s. 70).

W tym zakresie warto wskazać użyteczny dla projektantów prężnych ośrodków pomocy społecznej Heideggerowski namysł nad myśleniem, które filozof ujmuje w kategoriach *drogi*, *pytania* i *skoku*. Wówczas droga wiązana przez filozofa z myśleniem może być odczytywana jako niewiedza przekształcana w pytania i pragnienia budowania odpowiedzi (Rutkowiak, 2012b, s. 218).

Ta droga nie jest oczywista, nie jest linią prostą. Myślenie jako droga przypomina spiralę, która jest „nieustannie pytajna, niejako zaprzecza osadzeniu namysłu na prostych torach” (Rutkowiak, 2012b, s. 218). Wówczas na tej drodze polemicznych refleksji, pytań, ucząc się myślenia, wdając się w zapytywanie, wdając się w rozwidlenia splotów dalszych pytań, możemy budować sieci komunikacyjnych dociekań spraw, innowacyjnych rozwiązań problemów zajmujących zespół pracowników ośrodka pomocy społecznej oraz mieszkańców gminy. Tutaj jest ważna również Heideggerowska kategoria *skoku*, różniącego równomierne kroczenie naprzód. Na długiej drodze uczenia się myślenia docieramy tam, gdzie może pomóc tylko skok. Skok jako „rzecz myślenia” sprowadza nas tam, gdzie wszystko jest inne, wytrąca z równowagi bezszelastnych, „zaprogramowanych” formalnie praktyk instytucjonalnych w polu spraw społecznych. Warto podkreślić, że owa bezszelastność (określona przez – brak powszechnych i różnorodnych form dialogu obywatelskiego z udziałem mieszkańców jako Ekspertów doświadczenia, badaczy i decydentów lokalnych, brak partycypacyjnych mechanizmów wypracowania dokumentów strategicznych oraz programowych samorządu gminnego i ośrod-

ka pomocy społecznej, brak narzędzi i miejsc transferowania wiedzy społecznie użytecznej w kierunku wypracowania optymalnych polityk publicznych, brak testowania prototypów określonych rozwiązań, brak międzysektorowych zespołów zadaniowych ds. ewaluacji realizowanych programów, strategii i polityk publicznych) jest szczególnie obecna i dojmująca w gminach. Wówczas skok w stronę innych ścieżek, w stronę słuchania, mówienia, rozważania, tropienia śladów ujawnionych problemów, budowania nowych sposobów rozwiązań „pozwala pokonać mury potocznego mniemania, [koleiny myśli mocnej – przyp. J.R.] i wyjść na bardziej swobodną przestrzeń” (Heidegger, 2017, s. 69). Ta nowa przestrzeń staje się szeroką perspektywą, wykraczającą poza ramowy horyzont widzenia spraw i problemów, horyzont uprzednio określony przez tzw. myśl mocną⁶. To myśl zadekretowana i ujawniana w politykach publicznych, strategiach, programach, modelach zarządzania, acz myśl często kontestowana i burząca sens działania.

Jednocześnie projektowanie działań w ramach programowego komponentu architektury wyrażonego odwagą myślenia pozwala wyjść poza określone regulacjami prawnymi zamknięte katalogi zadań własnych gminy lub rządowych zadań zleconych. To wyjście w stronę uznania człowieka pozwala budować ośrodek pomocy społecznej zaangażowany w wypracowywanie konceptualnych rozwiązań problemów społecznych, a jednocześnie rozwijać praktyki demokratyczne w gminie. Taka architektura służy budowaniu ośrodka pomocy społecznej jako formy otwartej, ośrodka zdolnego projektować zmiany we wspólnocie lokalnej oraz wewnątrz instytucji pomocowej z udziałem osób zainteresowanych odnową naszego świata w ramach zdolności widzenia spraw z różnych perspektyw. Architektura programowa wzmacnia proaktywną orientację działania i czulej troski instytucji pomocowej.

Czule działania

Warto podkreślić, że w ramach rozwijanej architektury ośrodka pomocy społecznej także uważność na środowisko pracy kadry instytucji pomocowej kształtuje warunki dla czułych działań. Podjęcie tego wysiłku pozwala odczytać czułość jako uwspólnione doświadczenie, które rezonuje społecznie dla dobra wspólnego. Olga Tokarczuk wyjaśnia, że „czułość jest sztuką współodczuwania. Czułość persona-

---

⁶ Mocna strona myśli objawia się, przyjmując formy ustrukturyzowanej wielości oraz pozy rozmachu, witalności. „Myśl mocna przed-stawia rzeczy i byty, po to, by uczynić je w pełni przejrzystymi i poznawalnymi dla podmiotu, lub też re-prezentuje je, czyli dubluje, powtarza, zastępuje nieobecną rzecz jej substytutem” (Zawadzki, 2003, s. 177–178).

lizuje to wszystko, do czego się odnosi, pozwala dać temu głos, dać przestrzeń i czas do zaistnienia i ekspresji” (Tokarczuk, 2020, s. 287–288). Przyjęcie kierunku działań w perspektywie czułości, troski – o mieszkańców wspólnoty lokalnej oraz członków wspólnoty zawodowej zaangażowanych w poprawę kondycji życiowej osób okaleczonych życiowo – pozwoli ośrodkowi pomocy społecznej projektować działania na rzecz odnowy poranionego świata oraz współtworzyć optymalne rozwiązania, wykraczające poza horyzont dotychczasowych praktyk, znanych tej instytucji pomocowej posegrowanych działań.

Krzysztof Czyżewski przypomina, że „tylko przekraczając siebie, człowiek pozostaje sobą. Nie byłoby to możliwe, gdyby nie wyobraźnia dialogu, która jest jak ścieżka wyprowadzająca człowieka poza horyzont własnego ja, ku spotkaniu” (Czyżewski, 2019, s. 67). Jednocześnie wyobraźnia dialogu pozwala instytucji pomocowej dokonać swoistej transgresji, wyjść poza dotychczas utwardzoną drogę własnych praktyk. Wówczas konstruowane i wdrażane różnorodne warsztaty dialogu (praktykowanie myślenia, projektowania, refleksyjnego wdrażania rozwiązań) służą przebudowie lub rozbudowie form wsparcia *na-rzecz* oraz *z-udziałem* osób potrzebujących, obywateli gminnej wspólnoty lokalnej. W ramach architektury ośrodka pomocy społecznej, gdzie wyobraźnia dialogu zasila komponent komunikacyjny, kształtowane są czułe działania.

Warto podkreślić, że ośrodek pomocy społecznej osadzony we wspólnocie lokalnej, praktykując odwagę myślenia, nabywa zdolności budowania czułych działań. Czułe działania można traktować w kategorii konstruktywnej niezgody i odpowiedzi na marginalizację życia mieszkańców w warunkach określonego porządku i sformatowanych, gminnych praktyk instytucjonalnych. Czułe działania to działania o charakterze edukacyjnym, warsztatowym, projektowym, wdrożeniowym, a nade wszystko wspólnotowym i zespołowym – rozwijane wobec rozpoznanych słabości polityk publicznych, praktyk społecznych, danego porządku rzeczy. To działania służące odnowie kondycji ludzkiej we wspólnotach lokalnych. W takim ujęciu można odczytać znaczenie wyobraźni dialogu, służącej instytucji pomocowej w odnawianiu wspólnoty lokalnej na drodze praktykowania dialogu.

Wyraz temu dają czułe działania osadzone lokalnie, acz splecione globalnie. Znaczący jest tutaj wymiar integracji społecznej. W tym miejscu warto wskazać na inicjatywę Refugee Voices. To przedsięwzięcie stworzone przez aktywistów i uchodźców mieszkających w Berlinie. Ideą powołanej inicjatywy było oddanie głosu ludziom, o których często mówiło się w mediach, ale którzy rzadko mieli możliwość wypowiedzenia się za siebie i wyjaśnienia własnych historii. W rezultacie podjęto wysiłki przezwycięzania stereotypów oraz przełamywania piętna słowa *uchodźca* przez osoby, które same są uchodźcami i opowiadają o swoich

doświadczeniach⁷. W ramach działań wypracowano ofertę spacerów miejskich oraz warsztatów z udziałem uchodźców, mieszkańców i turystów, a także ofertę spacerów wirtualnych po Berlinie. Celami działań były dialog, edukacja i przeciwdziałanie stereotypom. Jednocześnie inicjatywa Refugee Voices kreowała debatę publiczną w temacie wymuszonych migracji i konieczności poszukiwania schronienia w oddaleniu od dotychczasowych miejsc zamieszkania, w krajach europejskich. Rozważane były zależności europejskich rewolucji, wojen i migracji⁸. Warto podkreślić, że wypracowana i zaproponowana oferta wycieczek z uchodźcami jako przewodnikami i warsztatów przez nich prowadzonych znalazła uznanie u tysięcy ludzi z całego świata z różnych grup wiekowych i środowiskowych⁹.

Pałące problemy w zakresie wojen, migracji, nierówności społecznych współczesności tak silnie związane z sytuacją polityczną, klimatyczną, ekonomiczną na świecie dotyczą aktualnie mieszkańców wielu wspólnot lokalnych. Dlatego czułe działania z udziałem ludzi doświadczonych wojną, destrukcyjnymi zniszczeniami klimatycznymi, wymuszoną migracją ze swoich środowisk społeczno-kulturowych stanowią ważny komponent konstrukcyjny architektury ośrodków pomocy społecznej. Czułe działania są procesowym rezultatem komunikacyjnej architektury ośrodka pomocy społecznej.

Wyzwania w zakresie odbudowy systemu wsparcia pomocowego w zrujnowanych wojnami miejscowościach, dotkniętych skutkami destrukcyjnej eksploracji zasobów naturalnych, a także spisanie świadectw zbrodni wojennych, mapowanie rozległych i długotrwałych zniszczeń środowiska przyrodniczego, doświadczeń uchodźstwa to rozległy zakres wyzwań, które może podjąć skutecznie instytucja pomocy społecznej. Znaczący swój wkład w powyższym zakresie mogą wnieść z powodzeniem ośrodki pomocy społecznej właśnie w ramach rozwijanej architektury komunikacyjnej. W tym komponencie architektury ośrodka pomocy społecznej znaczącą rolę przypisać należy działaniom komunikacyjnym.

Warto podkreślić, że „świat działania komunikacyjnego jest rzeczywistością językową. Tworzy ją uzgadniana społecznie i wyrażana w języku wiedza (uniwersum symboliczne), w ramach którego odnajdujemy uprawomocnienia dla własnego postępowania” (Kwaśnica, 2007, s. 55). Zaś warunkiem istnienia owej wiedzy jest jej międzypodmiotowa, intersubiektywna zrozumiałość. W tym sensie wydobyta na jaw wiedza, zakodowana w doświadczeniu partnerów interakcji, komunikowana jest otoczeniu. Zawarte w językowo ukonstytuowanej wiedzy treści ukazują perspektywę myślową uczestników dialogu oraz ich uzasadnienia dla

⁷ <https://refugeevoicestours.org/>

⁸ <https://www.facebook.com/refugeevoicestours>

⁹ <https://refugeevoicestours.org/>

danego postrzegania świata i norm postępowania. Robert Kwaśnica wskazuje, że „celem działania komunikacyjnego jest rozszerzanie możliwości porozumienia” (Kwaśnica, 2007, s. 64). W takim ujęciu celem nie jest kompromis jako finalny stan rzeczy, ale proces tworzenia warunków sprzyjających poszerzaniu możliwości porozumienia. Owa aktywność działania komunikacyjnego jest procesualnym porozumiewaniem się, czyli uzgadnianiem wspólnego rozumienia świata, a także kształtowaniem warunków umożliwiających wychodzenie poza zastany horyzont interpretacyjny (Kwaśnica, 2007, s. 65).

Wobec powyższego ujęcia działania komunikacyjnego ośrodek pomocy społecznej, rozwijając komponent komunikacyjny własnej architektury, poszukuje uprawomocnień własnych działań na drodze myślenia i nieskrępowanego dialogu z kadrą współpracowników i mieszkańcami. W rezultacie wzmacnia się ochrona przed stereotypowym postrzeganiem odbiorców wsparcia pomocowego oraz przed praktykami dyscyplinującymi ośrodek pomocy społecznej (Boryczko, 2018). Wówczas instytucja pomocowa jako forma otwarta na działania komunikacyjne odczytuje możliwości projektowania czułych działań w spotkaniach z mieszkańcami gminnej wspólnoty lokalnej i ich doświadczeniami.

Wobec tego poszukiwanie miejsca i formy dla widzialności i słyszalności człowieka doświadczonego życiowo nie może być schematyczne. Wymaga to wyjścia poza horyzont marginalizacji życia mieszkańców w ramach określonego porządku, ustalonego prawnie katalogu zadań i sformatowanych praktyk instytucjonalnych. Wymaga to także uważności na potrzebę uznania człowieka. To potrzeba „oparta na solidarności społecznej i poczuciu wspólnoty, wyrażająca przekonanie o własnym wkładzie w to, co razem z innymi tworzymy, to przekonanie o tym, że jesteśmy potrzebni, że inni widzą i rozumieją sposób, w jaki uczestniczymy w zbiorowym wysiłku całej wspólnoty” (Nowak-Dziemianowicz, 2020, s. 85). To buduje poczucie własnej użyteczności dla innych oraz indywidualne poczucie własnej wartości (Nowak-Dziemianowicz, 2020, s. 134).

Organizacyjne uczenie się

Powyższe rozważania pozwalają wskazać, że komponent ideowy i programowy architektury ośrodka pomocy społecznej wymaga zasilenia komponentem komunikacyjnym. Projektowanie architektury i budowanie ośrodka pomocy społecznej, który będzie służyć mieszkańcom gminy w obliczu kryzysów współczesnego świata, wymaga ujmowania aktywności w ramach logiki komunikacyjnej. Zrazem potrzeba zdolności uczenia się, zaangażowania oraz poszukiwania nowych

aktywności w polu problemów z demokracją, zniszczeń klimatycznych i konfliktów zbrojnych. Krzysztof Olejniczak wskazuje, że bez organizacyjnego uczenia się organizacji publicznych nie sposób prowadzić polityk publicznych cechujących się wydajnością, skutecznością, użytecznością (za: Lenart-Gansiniec, 2020, s. 130).

Ośrodek pomocy społecznej jako organizacja publiczna, która działa w warunkach dynamicznych zmian społecznych i przyrodniczych, jest zmuszona aktywnie adaptować się do tych zmian. W tym zakresie ważne są procesy uczenia się organizacji. Organizacyjne uczenie się pozwala odczytywać i kształtować zależności pomiędzy informacjami, wiedzą, działaniami a zmianami organizacyjnymi, a także rozwijać wspólne wartości, bazy wiedzy, uczyć się z wcześniejszych doświadczeń, wprowadzać nowe rozwiązania (Lenart-Gansiniec, 2020, s. 131). W ramach komponentu komunikacyjnego architektury ukształtowane procesy organizacyjnego uczenia się wzmacniają budowę prężnego ośrodka pomocy społecznej. Zarazem w warunkach „osadzenia uczenia się indywidualnego i grupowego w systemach, strukturach, strategii, kulturze i procedurach organizacyjnych” (Lenart-Gansiniec, 2020, s. 139) buduje się wspólnotę zawodową otwartą na nowe rozwiązania i współpracę międzysektorową z badaczami, organizacjami pozarządowymi.

Wówczas można aktualizować zasoby wiedzy¹⁰ i poszukiwać optymalnych rozwiązań w przepływie różnych idei i stosowanych praktyk. W ramach rozwijanego komponentu komunikacyjnego architektury ośrodek pomocy społecznej poszukuje doświadczeń współpracy środowiskowej oraz partnerstw w działaniach z udziałem podmiotów pozarządowych.

„Działania edukacyjne, polegające na włączeniu nowych lub nieobecnych perspektyw, zabieranie głosu w sprawach ważnych z punktu widzenia mniejszości, otwieranie dyskursów w mediach są zadaniami, które ukazują realne miejsce trzeciego sektora” (Rudnicki, 2016, s. 229). W tym zakresie przedstawiciele organizacji pozarządowych mogą znakomicie zasilać zespoły projektowe ośrodka pomocy społecznej i w ramach ich organizacyjnego uczenia się konstruować czułe działania. To twórczo rezonuje społecznie i służy odbudowie kondycji życiowej człowieka oraz gminnej wspólnoty lokalnej.

Wyraz temu dają działania zespołu Fundacji Homo Sacer na wrocławskim Nadodrzu. W ramach budowanej przestrzeni kreatywnej MiserArt stworzona była przestrzeń spotkania i wspólnej pracy osób doświadczających bezdomno-

---

¹⁰ Stałe doskonalenie organizacji wymaga ciągłego doskonalenia procesów zarządzania wiedzą. Peter Senge określa cztery kluczowe obszary dla spójnego modelu zarządzania wiedzą. „Są to: doskonalenie umiejętności zawodowych, ujawnianie i wyjaśnianie myślowych modeli działania ludzi i organizacji, tworzenie wspólnej wizji przyszłości organizacji, umiejętności organizacyjnego uczenia się i doskonalenia w zespole” (za: Pietrzyk, 2020, s. 34).

ści, streetworkerów, artystów i rzemieślników. W strukturze biosfery MiserArt funkcjonuje m.in. pracownia streetworkingu z ulicznym ambulatorium, Dom Integracji oraz pracownie – chleba, rzemiosła, sitodruku. Rozwijana jest pracownia dizajnu EcoBauhaus, realizująca stoły-ogrody oraz tworząca inne przedmioty upcyklingowe. W przestrzeni MiserArt założona została galeria z salą koncertową, warsztatową, sceniczną i gabinet medyczny. MiserArt to również idea eksperymentalnego miejsca, w którym konstruowane są procesy możliwe do przełożenia na pracę innych grup zorientowanych na problem wykluczenia społecznego oraz na aktywizację osób bezdomnych. Jednocześnie uruchomiono stacjonarne ambulatorium dla osób w kryzysie, gdzie mogą się zaszczepić, odbyć kwarantannę oraz uzyskać pomoc medyczną¹¹. Strefa kreatywna MiserArt łączy funkcje galerii, sceny teatralnej i koncertowej, tutaj organizowane są spotkania i wydarzenia dla szerokiej publiczności. Jednocześnie w ramach narzędzi ekonomii społecznej MiserArt jako przedsiębiorstwo społeczne angażuje w proces powstawania produktów osoby, dla których doświadczenia estetyczne czy kulturowe przestały być dostępne, a codzienny recykling stanowił jedyne źródło skromnych dochodów¹².

Tym samym czułe działania w ramach pracy z osobami z doświadczeniem bezdomności oraz osobami zaangażowanymi w otaczający świat budują wspólnie ich własne zasoby kreatywne oraz ich doświadczenia bycia twórcami odnowionych lub nowych rzeczy, a także własnego życia. Ośrodek pomocy społecznej w ramach poszczególnych komponentów kształtowanej architektury – komponentu ideowego wyrażanego uznaniem, komponentu programowego zasilanego odwagą myślenia, komponentu komunikacyjnego, budując zasoby wiedzy działań kreatywnych we współpracy z podmiotami pozarządowymi – buduje czułe działania w gminie. Te wysiłki multidyscyplinarnej pracy służą uwolnieniu osoby z doświadczeniem bezdomności od wykluczających ją etykiet oraz odzyskaniu człowieka dla społeczności lokalnej w świetle uznania jego sprawczej podmiotowości.

Warto podkreślić, że obecność wśród mieszkańców gminy ludzi z różnorodnym doświadczeniem życiowym, w tym bezdomności, niepełnosprawności otwiera możliwości tworzenia zróżnicowanego forum debaty publicznej i konstruowania wiedzy społecznie użytecznej, wyzwalającej z lęków, uprzedzeń, stereotypów. Ośrodek pomocy społecznej jako forma otwarta jest zdolny kształtować i artykułować sens działań w ramach procesowego odczytywania indywidualnego doświadczenia człowieka. Ewa Marynowicz-Hetka wskazuje na trzy przestrzenie psychospołeczne doświadczenia (Marynowicz-Hetka, 2019, s. 61–62), tj. przeżywanie

---

¹¹ <https://miserart.com/o-nas/>

¹² <https://ecobauhaus.pl/pracownia-miserart/>

aktywności (zachodzi w przestrzeni mentalnej), opracowywanie doświadczenia (konstruowanie reprezentacji siebie i sensu przeżywanego zdarzenia) i komunikowanie, czego doświadczone (aktywność podmiotu i włączenie się w stosunki z innymi podmiotami czyni komunikację społeczną). Takie ujęcie aktywności podmiotu działającego wskazuje na relacyjny wymiar doświadczenia. Wówczas ulega ono rekonstrukcji i reorganizacji, a będąc podzielane przez innych uczestników danej przestrzeni interakcji, staje się uświadczonym doświadczeniem. To służy wzmocnieniu wspólnoty lokalnej w ramach zasilania ją wiedzą społecznie użyteczną.

Jednocześnie na bazie zgromadzonych zasobów – ludzkich doświadczeń, doświadczeń instytucji publicznych – można rozwijać gminną wspólnotę uczącą się. To w tym tkwi siła rozwoju dialogu obywatelskiego i praktyk partycypacyjnych wspólnoty lokalnej. Wsłuchując się uważnie w opowieści różnych mieszkańców na forum publicznym, ich historii życiowych, opinii, uwag, koncepcji działań można budować nowe warsztaty dialogu, służące rozwojowi i transformacji form wsparcia, w tym dla osób z niepełnosprawnościami, włączając ich perspektywę postrzegania różnych spraw współczesności. Wyraz temu daje społeczność Buenos Aires, gdzie blisko od 30 lat działa Radio La Colifata. To radio stworzone z udziałem pacjentów i kadry szpitala psychiatrycznego El Borda w Buenos Aires (Hospital Interdisciplinario Psicoasistencial José Tiburcio Borda) i nadające z tego szpitala dla mieszkańców miasta. Alfredo Olivera, twórca Radio La Colifata, wyjaśnia, iż „radio [funkcjonuje – przyp. J.R.] nie tylko jako audycja, ale przede wszystkim jako miejsce «słuchania», jako okazja do «wysłuchania» pytania, które mówi. Radio nie tylko jako miejsce na «słowo», radio jako «cisza» również, która pozwala przemawiać mieszkańcom społeczności lokalnej miasta”¹³.

Tym samym dotychczas milczący mieszkańcy, zredukowani dotąd do swojego miejsca szpitalnego, swoiście wydzielonego w przestrzeni publicznej rezerwatu (Kosińska, 2021, s. 91) przekraczają to miejsce i poszukują spotkania z mieszkańcami na falach radiowych oraz w otwartej przestrzeni publicznej wspólnoty miejskiej. To nowa forma demokracji w czasie wypełnionym terażniejszością, w którym rozgrywa się życie. W tym czasie wspólnego doświadczenia udziału w życiu lokalnym ustanawia się nową kompozycję przestrzeni i czasu. Warto wskazać za Isabell Lorey, że „w takim podejściu bycie innym przestaje być przyczyną niepokoju i dewaluacji – pozwala nawiązywać transwersalne relacje i brać udział w nowych demokratycznych procesach” (Lorey, 2016, s. 219).

---

¹³ <https://lacolifata.com.ar/historia-reconocimientos/>

To niezwykle ważne w kontekście opracowania architektury ośrodka pomocy społecznej oraz budowania wspólnoty uczącej się, wspólnoty czulej na potrzeby osób doświadczonych problemami zdrowotnymi, społecznymi. W tym miejscu należy podkreślić, że budowanie ośrodka pomocy społecznej wymaga kreowania demokratycznych procesów, wzmacniających budowanie przestrzeni troski o mieszkańców w ramach czułych działań. Znaczący wkład w tym zakresie może wnieść ośrodek pomocy społecznej jako sprzymierzeniec każdego mieszkańca, który wymaga zrozumienia, współdziałania i wsparcia na drodze doświadczania *bycia-w-gminie* jako *bycia-z-gminą*. Należy dodać, że projektowana architektura ośrodka pomocy społecznej w perspektywie kryzysów współczesnego świata służy jego odnowie. Taka architektura służy odnowie kondycji życiowej mieszkańców oraz budowaniu witalnych wspólnot lokalnych i zawodowych, otwartych na różne głosy i rozwiązania współczesnych, palących problemów.

Zakończenie

Wobec powyższych rozważań należy podkreślić za Pierre'em Rosanvallnem, że „udzielić głosu, uczynić widocznymi to właśnie pomóc jednostkom, aby stały odpór istniejącemu porządkowi i lepiej kierowały swoim życiem. Wyjść z cienia i anonimowości to móc wpisać własne życie w zbiorową opowieść, potwierdzić swoją wyjątkowość i jednocześnie odkryć siebie jako uczestnika wspólnoty doświadczeń, złączyć swoje «ja» z «my», a zarazem odnaleźć godność i zdolność działania” (Rosanvallon, 2016, s. 19–20). W tej perspektywie można odczytywać czule działania w gminie, które wytwarzają wiedzę społecznie użyteczną, a także służą instytucjom pomocowym w optymalizacji działań dla dobra wspólnego. Dlatego ważna jest ich zdolność do uczenia się.

W przedstawionej perspektywie ośrodek pomocy społecznej podejmuje działania *na-rzecz* oraz *z-udziałem* ludzi wymagających wsparcia w odbudowie swojego zamieszkiwania na Ziemi. W pojęciu *zamieszkiwanie* można odczytać otwartość na zmiany, przemieszczenie, dynamiczny ruch, aktywność. Zamieszkiwanie jest podstawowym rysem bycia. Jednocześnie myślenie i budowanie są nieodzowne, służą zamieszkiwaniu, gdy rozwijają się na drodze długiego doświadczania i nieustannej praktyki (Heidegger, 2011, s. 208). W takim ujęciu budowanie bezpiecznego (zob. Dunajska i in., 2016) i przyjaznego miejsca pracy służy także zamieszkiwaniu. Gdy mówimy o zamieszkiwaniu, to odnosimy je do wielu aktywności człowieka. Heidegger wskazuje, że zamieszkiwanie dokonuje się właśnie w ratowaniu Ziemi, w jej ochronie (Heidegger, 2011, s. 197–198). W takim ujęciu

ośrodek pomocy społecznej, dostrzegając palące kryzysy współczesnego świata splecione lokalnie i globalnie, wchodząc na drogę myślenia, wybiera aktywną i troskliwą orientację działania. Instytucja pomocowa służy ratowaniu człowieka z palących problemów współczesności.

W tym miejscu warto wskazać, że w polu praktyk ośrodka pomocy społecznej „trzeba egzystencjalnego otwarcia, byśmy stanąć mogli pośród nieskończonego pasma istnienia. W głębi doświadczenia” (Brach-Czaina, 2018, s. 43). To ważne dla rozwoju kondycji życiowej ludzi, dla wdrażania czułych działań ośrodków pomocy społecznej w perspektywie współczesnych kryzysów. Dlatego opracowanie architektury ośrodka pomocy społecznej służącej mieszkańcom gminy i podjęcie palących spraw naszego świata (nas żyjących obecnie) stanowi wyzwanie dla tych jednostek organizacyjnych pomocy społecznej. Jednocześnie warto podkreślić, że „dziedzina spraw ludzkich składa się z sieci międzyludzkich powiązań, które istnieją wszędzie tam, gdzie ludzie żyją razem. Razem zaczynają nowy proces” (Arendt, 2010, s. 214). Mieszkańcy gminy dotknięci i zajęci palącymi kryzysami współczesnego świata wyzwalają procesy czułych działań oraz kształtowania uwspólnionego doświadczenia troski o innych.

Perspektywa budowania nowych procesów ujawnia się w ramach wyobraźni dialogu, kiedy instytucja pomocowa wchodzi na drogę myślenia w obszarze poszukiwania rozwiązań ujawnianych problemów. Budowanie prężnego ośrodka pomocy społecznej w ramach proponowanej architektury będzie możliwe, kiedy ta instytucja publiczna przebuduje swoje umiejscowienie *bycia-obok* i zajmie miejsce *bycia-z*. To wybór orientacji myślenia i działania w stronę czułego i towarzyszącego *bycia-z* twórczymi współpracownikami oraz sprawczymi, refleksyjnymi mieszkańcami wspólnot lokalnych. Ta orientacja działania jest nie tyle możliwa, ile konieczna wobec palących problemów i wyzwań współczesnego świata.

Bibliografia

- Arendt, H. (2010). *Kondycja ludzka* (A. Łagodzka, tłum.). Wydawnictwo Aletheia.
- Bauman, Z. (2012). *Straty uboczne. Nierówności społeczne w epoce globalizacji* (J. Hunia, tłum.). Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bauman, Z. (2016). *Obcy u naszych drzwi* (W. Mincer, tłum.). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bauman, Z., Bauman, I., Kociatkiewicz, J., Kostera, M. (2017). *Zarządzanie w płynnej nowoczesności* (A. Rasmus-Zgorzelska, tłum.). Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana.
- Bińczyk, E. (2018). *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bocheński, J. (2018, 10–12 listopada). Była sobie demokracja. *Magazyn. Wyborcza na Drugą Setkę*, 26–27.

- Bogunia-Borowska, M. (red.). (2021). *Kultura (nie)odpowiedzialności. Społeczne konteksty zaniechanej cnoty*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Boryczko, M. (2018). Governmentality w systemie pomocy społecznej. *Miscellanea Anthropologica et Sociologica*, 19(3), 189–203.
- Brach-Czaina, J. (2018). *Szczeliny istnienia*. Wydawnictwo Dowody na Istnienie.
- Brenk, M., Chaczkowski, K., Płasek, R. (2018). *Organizacja pomocy społecznej w Polsce 1918–2018*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Czyżewski, K. (2019). *W stronę Xenopolis*. Międzynarodowe Centrum Kultury.
- Delsol, Ch. (2020). *Czas wyrzeczenia* (G. Majcher, tłum.). Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Dunajska, A., Boryczko, M., Grodzicka, A., Krause, M. (2016). *Bezpieczeństwo pracy pracownika socjalnego. Niech ktoś nas wysłucha*. Wydawnictwo Difin.
- Granosik, M. (2016). Od profesjonalnej nadziei do procedur: dyskursywna instytucjonalizacja polskiej pracy socjalnej. *Problemy Polityki Społecznej. Studia i Dyskusje*, 35(4), 43–58.
- Hamilton, C. (2017). *Defiant Earth. The fate Of humans in the Anthropocene*. Polity Press.
- Heidegger, M. (2011). Budować, mieszkać, myśleć (K. Michalski, tłum.). W: K. Michalski, *Zrozumieć przemijanie* (s. 191–210). Fundacja Augusta hr. Cieszkowskiego.
- Heidegger, M. (2017). *Co zwie się myśleniem?* (J. Mizera, tłum.). Wydawnictwo Aletheia.
- Honneth, A. (2012). *Walka o uznanie. Moralna gramatyka konfliktów społecznych* (J. Duraj, tłum.). Zakład Wydawniczy Nomos.
- Ingold, T. (2018). *Splatać otwarty świat. Architektura, antropologia, design* (E. Klekot, D. Wąsik, tłum.). Fundacja Instytut Architektury.
- Kardaś, A. (2021). Zmiana klimatu – zmiany dla polskich miast. W: L. Lorenc-Barańska (red.), *Miasto wobec wyzwań* (s. 45–57). UrbanLab Gdynia, Laboratorium Innowacji Społecznych.
- Kosińska, M. (2021). Kulturowa edukacja włączająca. *Kultura Współczesna*, 3(115), 90–108.
- Krastew, I. (2020). *Nadeszło jutro. Jak pandemia zmienia Europę* (M. Sutowski, tłum.). Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Kwaśnica, R. (2007). *Dwie racjonalności. Od filozofii sensu ku pedagogice ogólnej*. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP we Wrocławiu.
- Lenart-Gansiniec, R. (2020). *Organizacyjne uczenie się w organizacjach publicznych. Perspektywa crowdsourcingu*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lorey, I. (2016). Poza-czasowa terażniejszość w Europie. W: P. Gielen (red.), *Koniec kultury – koniec Europy. O fundamentach polityki* (D. Żukowski, tłum., s. 207–220). Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana.
- Marynowicz-Hetka, E. (2019). *Pedagogika społeczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Mbembe, A. (2018). *Polityka wrogości. Nekropolityka* (U. Kropiwienc, K. Bojarska, tłum.). Wydawnictwo Karakter.
- Mirzoeff, N. (2016). *Jak zobaczyć świat* (Ł. Zaremba, tłum.). Wydawnictwo Karakter, Muzeum Sztuki Nowoczesnej w Warszawie.
- Nancy, J.L. (2021). *Arcyludzki wirus* (A. Dwulit, tłum.). Wydawnictwo Eperons-Ostrogi.
- NIK. (2015a). *Działania ośrodków pomocy społecznej w zakresie rozpoznawania i monitorowania sytuacji społecznej*. NIK. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,9486,vp,11726.pdf>
- NIK. (2015b). *Pomoc społeczna dla uchodźców*. NIK. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,10216,vp,12539.pdf>
- NIK. (2019a). *Pomoc społeczna świadczona osobom opuszczającym zakłady karne*. NIK. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,21532,vp,24180.pdf>

- NIK. (2019b). *Organizacja i warunki pracy pracowników socjalnych w gminach*. NIK. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,21565,vp,24214.pdf>
- NIK. (2020). *Pomoc świadczona przez gminy osobom żyjącym w ubóstwie*. NIK. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,22288,vp,24961.pdf>
- Nowak-Dziemianowicz, M. (2020). *Szkoła jako przestrzeń uznania*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pallasmaa, J. (2022). *Oczy skóry. Architektura i zmysły* (M. Choptiany, tłum.). Instytut Architektury.
- Pietrzyk, S. (2020). *Zarządzanie wiedzą w organizacjach w dobie senioralizacji społeczeństwa*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Rancière, J. (2008). *Na brzegach politycznego* (I. Bojadziejewa, J. Sowa, tłum.). Wydawnictwo Ha!art.
- Rewers, E. (2005). *Post-polis. Wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta*. Universitas.
- Rosanvallon, P. (2016). *Parlament niewidocznych* (M. Mroziński, tłum.). Wydawnictwo UMCS.
- Rudnicki, P. (2016). *Pedagogie małych działań. Krytyczne studium alternatyw edukacyjnych*. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- Rutkowiak, J. (2012a). Neoliberalizm jako kulturowy kontekst kształtowania się tożsamości współczesnego nauczyciela. Ku problematyce oporu i odporu edukacyjnego. W: E. Potulicka, J. Rutkowiak, *Neoliberalne uwikłania edukacji* (s. 203–227). Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Rutkowiak, J. (2012b). Moja wędrówka po naukach pomocnych pedagogice. Dynamika praktyki myślenia w tworzeniu obszarów międzydyscyplinarnych. W: M. Dudzikowa, A. Chmielewski, A. Grobler (red.), *Interdyscyplinarnie o interdyscyplinarności. Między ideą a praktyką* (s. 199–220). Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Sławek, T. (2018). *Nie bez reszty. O potrzebie niekompletności*. Instytut Mikołowski.
- Szerszeń, T. (2021). *Wszystkie wojny świata*. Wydawnictwo słowo/obraz terytoria.
- Tokarczuk, O. (2020). *Czuły narrator*. Wydawnictwo Literackie.
- Tschumi, B. (1994). *Event-Cities. Praxis*. The MIT Press.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym Dz.U. 2023 poz. 40 z późn. zm. (1990) (Polska).
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej Dz.U. 2023 poz. 901 z późn. zm. (2004) (Polska).
- Wielgosz, P. (2021). *Gra w rasy. Jak kapitalizm dzieli, by rządzić*. Wydawnictwo Karakter.
- Zamojski, P. (2020). Utrzymywanie się w żywiole myślenia jako zadanie pedagogiki. *Filozoficzne Problemy Edukacji*, 3, 61–74.
- Zawadzki, A. (2003). Noica, Vattimo: „myśl słaba” i jej konsekwencje. *Teksty Drugie*, 6, 167–178.
- Žižek, S. (2020). *Pandemia! COVID-19 trzęsie światem* (J. Maksymowicz-Hamann, tłum.). Wydawnictwo Relacja.